

3 Kultura polskiego oświecenia

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- kim byli najwybitniejsi przedstawiciele polskiego oświecenia,
- jak król Stanisław August wpłynął na rozwój kultury polskiej,
- jakich zmian dokonano w szkolnictwie w czasach stanisławowskich.

■ Literatura okresu oświecenia

Druga połowa XVIII wieku to rozkwit epoki oświecenia w Europie. Dzieła ówczesnych myślicieli, takich jak Wolter czy Monteskiusz, wywarły duży wpływ na polskich pisarzy. Krajowi twórcy coraz głośniej krytykowali szlachtę za jej egoizm, zacofanie, pijaństwo i rozrzutność. Jednym z najwybitniejszych pisarzy polskiego oświecenia był biskup warmiński **Ignacy Krasicki**, autor licznych fraszek, bajek i poematów, w których ośmieszał wady polskiej szlachty.

Rozwinęło się też pisarstwo polityczne, reprezentowane między innymi przez **Hugona Kołłątaja** i **Stanisława Staszica**. Wytykali oni wady ustroju Rzeczypospolitej, zwłaszcza wolną elekcję i zasadę *liberum veto*. Głosili, że przywileje szlachty należy ograniczyć, a mieszczanom i chłopom – nadać większe prawa.

■ Powstanie Teatru Narodowego

Potrzebę reform głosili również twórcy sztuk teatralnych. Wiele takich dzieł wystawiono na scenie **Teatru Narodowego** utworzonego w **1765 roku** z inicjatywy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Prezentowano tam sztuki, które ośmieszały sarmackie zwyczaje i popularyzowały program reform.

Najwybitniejszymi twórcami dramatów w Polsce byli **Julian Ursyn Niemcewicz** i **Wojciech Bogusławski**. Pierwszy z nich napisał słynny dramat *Powrót posła*, w którym nawoływał do gruntownych reform państwa oraz piętnował zacofanie i lenistwo części szlachty. Wojciech Bogusławski – zwany „ojcem polskiego teatru narodowego” – jest autorem sztuki zatytułowanej *Cud mniemany, czyli Krakowiacy i górale*. Jej bohaterami są postacie z polskiego ludu, których wypowiedzi odnoszą się do aktualnej sytuacji w kraju i wzywają rodaków do walki z zaborcami.

Biskup Ignacy Krasicki (*1735 †1801) to jeden z najwybitniejszych polskich poetów. Oprócz bajek i fraszek napisał także pierwszą polską powieść – *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*.

Wojciech Bogusławski (*1757 †1829) był aktorem i autorem sztuk teatralnych. Przez 30 lat pełnił też funkcję dyrektora Teatru Narodowego.

■ Król mecenas

Stanisław August miał duży wpływ na rozwój kultury i nauki. Król, znany miłośnik sztuki, sprowadził do Polski wielu wybitnych artystów. Wśród nich byli architekt Dominik Merlini oraz malarze **Marcello Bacciarelli** [czytaj: marczello baczjarelli] i Bernardo Bellotto, zwany **Canalettem**.

Władca był znanym kolekcjonerem dzieł sztuki. Gromadził obrazy, rzeźby, stare monety i medale. Jego zbiory zapoczątkowały wiele późniejszych kolekcji muzealnych. Król założył i wspierał finansowo pismo „**Monitor**”, które szerzyło tolerancję religijną i wspierało rozwój nauk przyrodniczych. Na łamach pisma autorzy krytykowali wady szlachty i nawoływali do polepszenia sytuacji mieszczan i chłopów.

Duże znaczenie dla rozwoju kultury w Polsce miały tak zwane **obiady czwartkowe**. Były to spotkania artystów i uczonych, które odbywały się na Zamku Królewskim w Warszawie lub w Łazienkach Królewskich. Stanisław August Poniatowski zapraszał na nie poetów, publicystów i filozofów. Prezentowali oni nowe utwory i dyskutowali nad projektami reform. Działalność króla była przykładem dla magnatów, szlachty i bogatych mieszczan. Budowali oni lub modernizowali swoje rezydencje, w których gromadzili dzieła sztuki i księgozbiory. Finansowali także działalność artystów i naukowców.

CIEKAWOSTKA

Obiady czwartkowe nazywano także „obiadami literackimi”, „uczonymi” bądź „rozumnymi”.

■ Warszawa w dziełach Canaletta

Canaletto był nadwornym malarzem Stanisława Augusta Poniatowskiego. Artysta podczas swego pobytu w Polsce stworzył wiele obrazów XVIII-wiecznej Warszawy i pałacu w Wilanowie. Prace zachwycają dbałością o szczegóły. Dzięki obrazom Canaletta możemy zobaczyć, jak wyglądały Warszawa i życie jej mieszkańców w czasach Stanisława Augusta.

Kościół Sakramentek to obraz Canaletta z 1778 roku. Dzieło malarza ułatwiło odbudowę kościoła po zniszczeniach z czasów II wojny światowej.

Krakowskie Przedmieście w stronę placu Zamkowego, dzieło z 1774 roku, ukazuje główną ulicę Warszawy. Oprócz szczegółów architektonicznych malarz przedstawił też codzienne zajęcia mieszkańców.

? Dlaczego obrazy Canaletta są cennym źródłem wiedzy historycznej?

■ Architektura i sztuka klasycyzmu w Polsce

W oświeceniu w Polsce upowszechniła się sztuka i architektura klasycystyczna. Wśród sztuk plastycznych najlepiej rozwijały się malarstwo i rzeźba. Powstało też wiele wspaniałych rezydencji oraz świątyń. Budowle klasycystyczne wzorowano na starożytnych zabytkach greckich i rzymskich. Często stosowanym w nich elementem były kolumny. W przeciwieństwie do baryku w architekturze klasycystycznej przeważają linie proste bez łuków i zakrzywień.

Pomnik Jana III Sobieskiego w Warszawie powstał dla uczczenia 105. rocznicy bitwy pod Wiedniem. Autorem dzieła był Franciszek Pinck [czytaj: pink], nadworny rzeźbiarz Stanisława Augusta. Pomnik przedstawia króla Sobieskiego triumfującego nad pokonanym żołnierzem tureckim.

Sala Rycerska Zamku Królewskiego w Warszawie upamiętnia osoby zasłużone dla ojczyzny i najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski. W sali znajdują się 22 popiersia wykonane z brązu i 10 owalnych portretów sławnych Polaków. To klasycystyczne wnętrze jest bogato dekorowane marmurami i złoceniami.

Pałac w Śmiełowie w Wielkopolsce składa się z klasycystycznej willi **1** na planie prostokąta, połączonej półkolistymi galeriami z zawierającymi pomieszczenia służby oficynami **2**, czyli bocznymi skrzydłami. Od frontu budynek ozdobiono **kolumnowym portykiem 3** wspierającym dach – popularnym elementem architektonicznym tego okresu. Portyk został zwieńczony trójkątnym **tympanonem 4**.

? Na jakich zabytkach wzorowali się klasycystyczni architekci?

Pałac Na Wodzie w Łazienkach Królewskich

Jedną z najpiękniejszych budowli klasycystycznych w Polsce jest pałac Na Wodzie w Łazienkach Królewskich w Warszawie. Zaprojektowano go wraz z otaczającym parkiem na zlecenie Stanisława Augusta Poniatowskiego. Pierwotnie budynek pałacu pełnił funkcję pawilonu kąpielowego i był nazywany Łazienką. Dopiero po przebudowie zapoczątkowanej przez ostatniego króla Polski stał się jego letnią rezydencją.

Sala balowa pałacu Na Wodzie wystrojem nawiązuje do architektury starożytnej Grecji i Rzymu. Wśród dekoracji znajdziemy kolumny i trójkątny tympanon nad kominkiem.

Belweder, czyli dodatkowe piętro, nadbudówkę pałacu, zdobią posągi przedstawiające cztery żywioły – wodę, ogień, powietrze i ziemię.

Portyk z czterema kolumnami na wysokich cokołach stanowi dekorację głównego wejścia do budynku.

Elewacja południowa pałacu ozdobiona jest poczwórną kolumnadą. Na dachu znajdują się rzeźby symbolizujące cztery pory roku oraz cztery kontynenty.

Pałac Na Wodzie nazywany jest też pałacem Na Wyspie, gdyż z każdej strony otacza go woda.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Opisz zdobienia pałacu Na Wodzie.
- ★ 2. Znajdź informacje na temat Belwederu w Warszawie. Jaką funkcję pełni on obecnie?

■ Reforma szkolnictwa w Polsce

Kłęska konfederacji barskiej i pierwszy rozbiór Polski w 1772 roku uświadomiły części społeczeństwa, że reformy w kraju są konieczne. W postępowych kręgach obywatele dyskutowali o potrzebie zmian w szkolnictwie. Krytykowali szkoły za to, że są zbyt przywiązane do Kościoła, uczą nieprzydatnych rzeczy i utrwalają niechęć wobec innych narodowości. W **1773 roku** sejm powołał **Komisję Edukacji Narodowej**. Przejęła ona prowadzenie szkół po zakonie jezuitów, zlikwidowanym przez papieża. Komisji podlegały odtąd wszystkie szkoły w kraju – od **szkół parafialnych** do uniwersytetów.

W szkołach prowadzonych przez Komisję Edukacji Narodowej starano się wychowywać młodzież na **mądrych obywateli i patriotów**, a także dawać jej wiedzę praktyczną, potrzebną w życiu. Lekcje odbywały się w języku polskim, a nie jak wcześniej – po łacinie.

W szkołach parafialnych uczono czytania, pisania, prostych obliczeń, zasad higieny, podstaw rolnictwa i ogrodnictwa. Znacznie bogatszy był program nauczania w szkołach średniego i wyższego stopnia. Przygotowaniem nowoczesnych podręczników zajmowała się specjalnie utworzona instytucja – **Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych**.

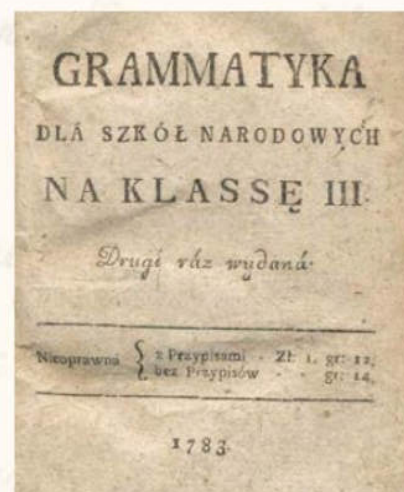
– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Reforma szkolnictwa w Polsce

Zalecenia dla nauczycieli szkół parafialnych przedstawił działacz Komisji Edukacji Narodowej Grzegorz Piramowicz w swojej książce *Powinności nauczyciela*.

[...] *Poleca się w szkole grę w piłkę, biegi, [...] jazdę konną, ćwiczenia wojskowe oraz musztrę bez broni i zdobywanie trudniejszych miejsc, w ogóle każdy [...] obrońcą Ojczyzny swojej być powinien, nie oglądając się na płacę, lecz idąc torem sprawiedliwości i honoru [...]. Tak nierozdzielny idąc związkiem, edukacja moralna z edukacją fizyczną będą zdolne dać społeczności cnotliwego człowieka, Ojczyźnie dobrego obywatela [...].*

Źródło: *Wiek XVI–XVIII w źródłach*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1999, s. 421.

Pierwszy podręcznik gramatyki języka polskiego opracował na zlecenie Komisji Edukacji Narodowej Onufry Kopczyński.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Odpowiedz, jakie ćwiczenia fizyczne zalecano uczniom.
- ★2. Wyjaśnij, czym powinien się wyróżniać absolwent szkoły według cytowanych zaleceń.

Teatr Narodowy w Warszawie

Założony przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Teatr Narodowy działa do dziś. Jego siedzibą jest gmach Teatru Wielkiego w Warszawie. W ciągu ponad 250 lat istnienia Teatru Narodowego na jego scenie grali najsłynniejsi polscy aktorzy, tacy jak: Helena Modrzejewska, Tadeusz Łomnicki czy Gustaw Holoubek [czytaj: holubek]. Każdego roku, na kilku scenach, prezentowanych jest około 500 przedstawień i odbywa się zwykle około 10 premier. Teatr Narodowy prowadzi także działania edukacyjne. Co dwa lata organizuje festiwal Spotkanie Teatrów Narodowych, podczas którego są grane spektakle scen narodowych z innych państw.

? Jakie instytucje mają siedzibę w budynku Teatru Wielkiego?

Teatr Wielki w Warszawie został wzniesiony w latach trzydziestych XIX wieku w stylu klasycystycznym. Obecnie budynek jest siedzibą Teatru Narodowego, Opery Narodowej, Polskiego Baletu Narodowego i Muzeum Teatralnego.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1773 roku powołano Komisję Edukacji Narodowej, której podlegały wszystkie szkoły w Rzeczypospolitej. Wychowywano w nich młodzież na mądrych obywateli i patriotów.
2. Najwybitniejsi pisarze polskiego oświecenia to Ignacy Krasicki, Julian Ursyn Niemcewicz, Wojciech Bogusławski, Stanisław Staszic i Hugo Kołłątaj.
3. Król Stanisław August Poniatowski był mecenasem sztuki. Sprowadził do Polski wielu zagranicznych artystów oraz finansował polskich twórców. Władca założył w stolicy Teatr Narodowy. Na polecenie monarchy przebudowano też zespół pałacowo-parkowy w Łazienkach.
4. W drugiej połowie XVIII wieku w Polsce upowszechnił się styl klasycystyczny w sztuce i architekturze.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Omów zmiany, jakie w polskim szkolnictwie wprowadziła Komisja Edukacji Narodowej.
2. Przedstaw poglądy głoszone przez pisarzy polskiego oświecenia.
3. Wymień zasługi króla Poniatowskiego dla rozwoju polskiej kultury w dobie oświecenia.
4. Wskaż dowolny budynek klasycystyczny w Twojej okolicy i wymień typowe dla tego stylu cechy, które można zauważyć w budowli.
- ★ 5. Poszukaj informacji na temat wybranego zabytku sztuki klasycystycznej, który znajduje się w Twoim regionie. Na podstawie dostępnych źródeł określ, kiedy powstał opisywany obiekt. Przedstaw, jaką funkcję pełnił w przeszłości, a jaką realizuje obecnie.
6. **Miniprojekt**
Wyobraźcie sobie, że zasiadacie w komisji, która ma przygotować projekt reformy dzisiejszej szkoły. Pracując w grupach, stwórzcie pięć propozycji zmian, których chcielibyście dokonać. Uzasadnijcie, w jaki sposób każda z tych zmian wpłynęłaby na poprawienie polskiej szkoły.